

ΤΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΙΚΟ ΠΑΙΔΙ. ΜΙΑ ΠΡΟΟΔΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ

Ἡ θεώρηση τοῦ παιδιοῦ στήν ἀρχαία ἐλληνική φιλοσοφία χαρακτηρίζεται ἀπό σημασιολογική πολυμορφία, ἀλλά καί συμφωνία ἀπόψεων. Σύμβολο τῆς ἀθωότητος ἢ τοῦ παιχνιδιοῦ τῆς ζωῆς (Ἡράκλειτος Β 52), τῆς δημιουργικῆς ἀνανέωσης¹, τοῦ μελλοντικοῦ καλλίτερου², τὸ παιδί μελετήθηκε ἀπό ἀνθρωπολογική, ψυχολογική καί κοινωνική ἄποψη, θεωρήθηκε ὡς τὸ πρῶτο, θεμελιακὸ κεφάλαιο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πατέρας τοῦ ὥριμου καί προζύμι τῆς πολιτείας· ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης: «ἐκ παίδων οἱ κοινωνοὶ γίνονται τῆς πολιτείας»³.

Ἡ κατανόηση εἰδικὰ τῆς ἀριστοτελικῆς θεώρησης τοῦ παιδιοῦ – ποὺ εἶναι ἤδη καί κατανόηση τῆς ἀπάλειψης τῆς βίας ἀπὸ τὴν παιδικὴ ζωὴ – προϋποθέτει τὴ γνώση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀριστοτελικοῦ οἴκου, ἀφοῦ γιὰ τὸν Σταγίριτὴ τὸ σπίτι δὲν εἶναι ὑλικὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ ὅλον, τὸ ὁποῖο εἶναι φυσικὰ πρότερον, δηλαδή φυσικὴ καθοριστικὴ πηγὴ καί διπλὰ ἠθικὸ ὅλον: προηγεῖται τοῦ μέρους καί εἶναι τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ὅπου τὸ παιδί ὑπάρχει μέσα σὲ σχέσεις μὲ ἄλλα ὄντα⁴.

Τὸ ζεῦγος τῶν ἐννοιῶν πατέρας-παιδί σχετίζεται μὲ τὸ σχῆμα ὕστερον-πρότερον διπλά: χρονικὰ – τὸ παιδί εἶναι πρὶν τὸν ἄνδρα – καί γενετικά ἐδῶ, στὸ γίγνεσθαι ἔχει προτεραιότητα τὸ ἐντελεχεῖα ὄν ὡς πρὸς τὸ δυνάμει ὄν. Τὸ σχῆμα δυνάμει – ἐνεργεία ὑπάρχει μὲ τὴ βιολογικὴ σημασία ὡς ἰδέα τῆς ὁμοιότητος τῶν ἐκγόνων μὲ τοὺς γεννήτορες.

Ὅπως τὸ σπίτι, τὸ ὁποῖο εἶναι μέρος τῆς πόλεως, εἶναι ἀναγκαιότερο ἀπὸ τὴν πόλη, ὁ ἄντρας καί ἡ γυναῖκα εἶναι ὄντα συνδυαστικά μᾶλλον παρὰ πολιτικά. Ἡ τεκνοποιία εἶναι κοινότερη στὰ ζῶα, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι δὲν συνοικοῦν μόνο γιὰ χάρη τῆς, «ἀλλὰ καί τῶν εἰς τὸν βίον». Πρὶν ἐμφανισθεῖ τὸ παιδί, εὐθύς – ὁ ὅρος εἶναι τοῦ Ἀριστοτέλη – ὡς μπεῖ τὸ ζευγάρι στὸν οἶκο, φέρνει τὴ χρηστότητα καί τὴν εὐχαρίστηση, οἱ ἐπιεικεῖς μάλιστα φέρνουν γενικὰ τὴν ἀρετὴ. Πρώτη κοινότητα εἶναι ἡ κατάθεση τῶν ἰδίων – τῆς ἰδιοπραγίας καί τῆς ἰδιογνωμοσύνης – στὸ κοινὸ συμφέρον καί ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας⁵. Ἡ πρώτη κοινότητα, ἠθικὸ θεμέλιο τοῦ ἀριστοτελικοῦ σπιτιοῦ, πρὶν, πάντα, ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ παιδιοῦ στὸν οἶκο, ἔχει μία δεύτερη, συνθετότερη μορφή,

1. Π6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Τίμαιος*, 22 b.

2. Π6. ΤΟΥ ΑΙΤΟΥ, *Νόμοι*, 783 d.

3. *Πολιτ.*, 13, 1250 b 2.

4. *Ἐνθ' ἀν.*, 13, 1260 b 13.

5. Π6. *Ἠθικά Νικομάχεια*, Θ, 14, 1162 a 17 κ. ἐξ.

πάλι ἠθικὰ ἐδραιωμένη. Αὕτῃ ἡ κοινότητα σημαίνεται μὲ τὸν ὄρο σύνδεσμος: ὁ Ἀριστοτέλης λέει: «σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι διὸ θάττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται: τὰ γὰρ τέκνα κοινὸν ἀγαθὸν ἀμφοῖν, συνέχει δὲ τὸ κοινόν»⁶. Πρόκειται γιὰ ἓνα εἶδος ἠθικοῦ πανηγυρικοῦ ποῦ ἀφορᾷ στὴν εἴσοδο τοῦ παιδιοῦ στὸν ἀριστοτελικὸ οἶκο.

Ἄν ἡ ἔννοια τῆς κοινότητας, δεσπόζουσα τῆς ἀριστοτελικῆς οἰκογένειας, ἀποκλείει τὴ βία, στὸν ἴδιο σκοπὸ εἶναι εὐθυσμένη καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ: στὴν ἁρμονία δηλαδὴ πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καὶ πρὸς τὸ περιβάλλον του, γιὰ εἶναι οἰκοδομητικὴ ἐνὸς περίγυρου ποῦ ἀποκλείει τὴ βία. Συνδυαστικὴ καὶ αὕτῃ στὴν κατεύθυνσή της εἶναι διπλὰ θετικὴ: ὁ ἓνας στόχος της, ἡ ὑγεία συμφέρει στὴν ἀνάπτυξη τοῦ σώματος κι ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν κίνηση – δηλαδὴ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ραθυμίας, τὴ γυμναστικὴ καὶ τὸ παιχνίδι, ποῦ εἶναι, ὅπως καὶ τὸ παραμῦθι, τὸ φροντισμένο ἀπὸ εἰδικούς, προοδοποιητικό· οὔτε ἀνελεύθερο, οὔτε κοπιαστικό, οὔτε ράθυμο, ἀλλὰ ἱκανὸ νὰ προετοιμάζει γιὰ μελλοντικὲς ἀπασχολήσεις: «πάντα γὰρ δὲ τὰ τοιαῦτα προοδοποιεῖν πρὸς τὰς ὕστερον διατριβάς, διὸ τὰς παιδιάς εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὕστερον σπουδαζομένων»⁷. Ἡ πρόοδος ὡς ἀνάπτυξη – δεύτερος στόχος τῆς ἀγωγῆς – ὑπάρχει καὶ στοὺς τρόπους ἐπιδίωξης τοῦ πρώτου στόχου της: τὸ κλάμα καὶ οἱ φωνές δὲν ἀπαγορεύονται⁸, οἱ ἀσκήσεις καὶ οἱ ἐθισμοὶ ὡς τὰ πέντε χρόνια γίνονται δίχως γιὰ τὰ παιδιά ταλαιπωρίες ποῦ ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξή τους. Τὸ ἀριστοτελικὸ παιδί ἀναπτύσσεται σωματικὰ καὶ πνευματικὰ γιὰ νὰ γίνεῖ ὁ μελλοντικὸς ἄνθρωπος, δίχως νὰ χάνει τὴν παιδικότητά του. Προετοιμάζεται «πρὸς τὰς ὕστερον διατριβάς» καὶ μαθαίνει μὲ τὸν «λόγον» γιὰ τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴν ἀλογία, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀργή.

Ὅπως τὸ πλατωνικὸ παιδί, τὸ ἀριστοτελικὸ παιδί – ἐδῶ βρίσκεται τὸ μέγιστο ἐνδιαφέρον τῆς προοδοποιητικῆς πρότασης τοῦ Ἀριστοτέλη, τῆς πρότασης ἀποφυγῆς τῆς βίας – προστατεύεται καὶ νομοθετικὰ ἀπὸ τὴν ἀνηθικότητα: ὁ Σταγίριτης ἐξορίζει μὲ πρόταση νόμου μακριὰ ἀπὸ τὸ παιδί καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη τὴν αἰσχρολογία καὶ τὴν παράσταση βίας. Ἡ σχετικὴ του παρατήρηση ἔχει ὑπερκαιρικὴ ψυχολογικὴ καὶ παιδευτικὴ ἀξία: ὅ,τι ἀκούει ἢ ὅ,τι λέει τὸ παιδί ἀπὸ τὰ αἰσχρὰ εἶναι κοντὰ στὸ νὰ τὸ πράξει. Λέει ἐπιγραμματικὰ ὁ φιλόσοφος: «εὐλογον οὖν ἀπελαύνειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ ὁραμάτων ἀνελευθερίας καὶ τηλικούτους ὄντας. Ὅλως μὲν αἰσχρολογίαν ἐκ τῆς πόλεως, ὥσπερ ἄλλο τι, δεῖ τὸν νομοθέτην ἐξορίζειν· ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὅ,τιοῦν τῶν

6. *Ἐνθ' ἀν.*, Θ, 14, 1162 a 27.

7. *Πολιτ.*, Η, 17, 1336 a 30.

8. *Ἐνθ' ἀν.*, 1336 a 34.

αἰσχροῦ γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεγγυς, μάλιστα μὲν οὖν ἐκ νέων, ὅπως μήτε λέγωσι μήτε ἀκούωσι μηδὲν τοιοῦτον»⁹. Πρὶν ἢ παιδεῖα ἐξασφαλίσαι τὴν ἠθικὴ ὀχύρωση τοῦ παιδιοῦ, ἀπὸ ἀνάγκη πρόληψης τῆς βλάβης τῆς ψυχῆς, ἐπιβάλλεται – ὅπως καὶ στὴν ἐλεγχόμενη ποίηση, κατὰ Πλάτωνα – ἡ ἀπαγόρευση γιὰ τὰ παιδιά ὀρισμένων θεαμάτων καὶ ἀκουσμάτων ποὺ βιάζουν τὴν ἀθωότητα τῆς ψυχῆς τους.

Ἡ σύντομη αὐτὴ εἰσήγηση γιὰ τὸ ἀριστοτελικὸ παιδί θὰ μπορούσε νὰ προεκταθεῖ μὲ τὴν ἀναφορὰ σ' ἓνα μέρος τοῦ λόγου τοῦ Σταγίριτη γιὰ τὴ νεότητα, τὸ «τῶν νέων ἦθος»¹⁰: «οἱ μὲν οὖν νέοι τὰ ἦθη εἰσὶν ἐπιθυμητικοί,... εὐήθεις διὰ τὸ μήπω τεθεωρηκέναι πολλὰς πονηρίας, καὶ εὐπιστοι διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἐξηπατῆσθαι, καὶ εὐέλπιδες... καὶ ζῶσι τὰ πλεῖστα ἐλπίδι... καὶ μᾶλλον αἰροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων... καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡλικιῶν διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν καὶ μήπω πρὸς τὸ συμφέρον κρίνειν μηδέν, ὥστε μηδὲ τοὺς φίλους... καὶ ἐλεητικοὶ διὰ τὸ πάντας χρηστοὺς καὶ βελτίους ὑπολαμβάνειν (τῇ γὰρ αὐτῶν ἀκακία τοὺς πέλας μετροῦσιν, ὥστε ἀνάξια πάσχειν ὑπολαμβάνουσιν αὐτούς) καὶ φιλογέλωτες...»

Σήμερα, παιδιά καὶ νέοι ἔχουν σχεδὸν παύσει νὰ εἶναι φιλογέλωτες, μάρτυρες καθὼς εἶναι, μὲ τὶς δύο σημασίες τοῦ ὅρου, πολλῆς βίας καὶ δυστυχίας, γιὰ τὶς ὁποῖες ἐμεῖς οἱ μεγάλοι μὲ μικρὸ καὶ κεφαλαῖο Μ – εἴμαστε οἱ κυρίως ὑπεύθυνοι.

ANNA ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ
(Ἀθῆναι)

9. *Ἐνθ' ἀν.*, 1136 b 2.

10. *Ρητορική*, Β, 12 1389 a 2 κ. ἐξ.